DOI: 10.11649/sm.2419

Slavia Meridionalis 21, 2021
Article No.: 2419

Citation:
Sagan-Bielawa, M. (2021). Język w procesie kształtowania nowych regionów w Polsce. *Slavia Meridionalis*, *21*, Article 2419. https://doi.org/10.11649/sm.2419

Mirosława Sagan-Bielawa
Uniwersytet Jagielloński
https://orcid.org/0000-0003-2940-9259

Język w procesie kształtowania nowych regionów w Polsce

Wprowadzenie

Tytułowe nowe regiony, których dotyczy niniejszy artykuł, to szesnaście polskich województw utworzonych w 1999 roku w miejsce istniejących wcześniej 49 małych jednostek administracyjnych. Mają więc one niewiele ponad 20 lat. W porównaniu z regionami geograficznymi o bogatej historii, wyróżnianymi na mapie Polski, ich istnienie jest zaledwie epizodem w dziejach. Czy można zatem powiedzieć cokolwiek o relacji język–województwo, biorąc pod uwagę, że jest to jednostka stosunkowo nowa i sztuczna? Punktem wyjścia dla niniejszej analizy jest nazewnictwo nowych województw nawiązujące do historycznego podziału. Większość województw (dolnośląskie, kujawsko-pomorskie, małopolskie, mazowieckie, podkarpackie, podlaskie, pomorskie, śląskie, warmińsko-mazurskie, wielkopolskie, zachodniopomorskie) ma nazwy

This work was supported by the Polish Ministry of Education and Science.
Competing interests: no competing interests have been declared.
Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.

pochodzące od krain geograficznych, tj. Dolny Śląsk, Kujawy, Małopolska, Mazowsze, Mazury, Podkarpacie, Podlasie, Pomorze, Śląsk, Warmia, Wielkopolska. Średniowieczna ziemia lubuska motywuje nazwę województwa lubuskiego, a Góry Świętokrzyskie – świętokrzyskiego. Województwa lubelskie, łódzkie i opolskie nawiązują do wcześniejszego nazewnictwa i do głównych ośrodków miejskich, czyli Lublina, Łodzi i Opola. Fakt, że granice aktualnego podziału administracyjnego nie pokrywają się z podziałem historycznym, a więc i motywacja nazewnicza jest symboliczna, stanowił kwestię dyskusyjną podczas przygotowania reformy w latach 90. XX wieku i do dziś dyskutuje się o nim i o jego skutkach (zob. Zaborowski, 2013, ss. 76–137; Sagan-Bielawa, 2017a; Sagan-Bielawa, 2017b).

Celem artykułu jest pokazanie, w jaki sposób stosowanie nazw własnych o zmieniającym się zakresie wpływa na świadomość językową i sprzyja kształtowaniu nowej tożsamości regionalnej. Przypadek nowych polskich województw dowodzi, że poczucie przynależności do regionu podlega procesowi instytucjonalizacji, a język – co wielokrotnie podkreślał w swoich pracach Władysław Lubaś – pełni rolę społecznego mitu wzmacniającego identyfikację grupową, zarówno wtedy, kiedy potrzeba identyfikacji ujawnia się wewnątrz grupy, jak i wówczas, gdy wynika z zewnętrznej kategoryzacji społecznej (Lubaś, 2013, ss. 302–303, 332).

Region, regionalizm i regionalizacja

Władysław Lubaś stwierdza, że „kłopoty praktyczne", jak to nazwał, czyli spory o granice województw powoływanych w 1999 roku wynikały m.in. z tego, że nie jesteśmy w stanie dać zadowalającej odpowiedzi na pytanie, co to jest region w sensie społecznym, jakie cechy kulturowe decydują o jego istnieniu (Lubaś, 2013, s. 323). *Region* jest terminem powszechnie stosowanym, ale niejednoznacznym. Definiujemy go jako pewien obszar, terytorium, przestrzeń fizyczną, która odróżnia się od innych jakimiś szczególnymi cechami. W zależności od dyscypliny naukowej i od metodologii delimitacja regionów następuje na podstawie kategorii gospodarczych, społecznych, kulturowych, antropologicznych, przestrzennych lub też w wyniku kombinacji kilku tych czynników (zob. Chojnicki & Czyż, 1993; Gorzelak, 1993; Poniedziałek, 2015). Językoznawcom bliższe jest na pewno spojrzenie na region pod kątem lokalnej

tożsamości, której nieodłącznym składnikiem jest właśnie język, pozwalający odróżnić „swoich" od „innych". Przedmiotem zainteresowania dialektologii, ale i socjolingwistyki jest odmienność językowa danego obszaru, na przykład jego specyfika gwarowa, przynależność dialektalna czy regionalizmy obecne w odmianie standardowej, a także zróżnicowanie pozwalające mówić o odmienności etnicznej. Zainteresowanie tożsamością zbliża językoznawstwo do socjologicznych koncepcji sformułowanych przez takich badaczy, jak Stanisław Ossowski, Józef Chałasiński czy Józef Obrębski. Według humanistycznej koncepcji regionu podstawą jego istnienia jest świadomość regionalna, oparta jednocześnie na poczuciu identyfikacji z własną grupą oraz na poczuciu odrębności od „tych, którzy są pod różnymi względami inni" (Poniedziałek, 2015, ss. 87–88).

Oprócz zróżnicowania terytorialnego języka, z kwestią tożsamości regionalnej wiąże się warstwa nazewnicza. Na początkowym etapie tworzenia regionu poczucie odrębności wzmacnia nazwa terytorium (choronim), a także nazwa jego mieszkańców, czyli etnonim (Rzetelska-Feleszko, 1993, s. 156). Z upływem czasu zyskują one mniej lub bardziej bogatą konotację, o czym decyduje również postrzeganie regionu z zewnątrz, jego prestiż, pozycja ekonomiczna itp. E. Rzetelska-Feleszko zwraca uwagę, że w Polsce istnieje „świadomość ukształtowanych historycznie kilku dużych regionów kulturowo-językowych" (Małopolska i Wielkopolska, Śląsk, Mazowsze, Pomorze), a fakty językowe, jak pisze, „pozwalają na wyróżnienie pięciu zespołów gwarowych odpowiadającym wymienionym podziałom", sięgającym jeszcze średniowiecznego podziału dzielnicowego (Rzetelska-Feleszko, 1993, s. 152).

Na trwałość historycznych podziałów na „pamięciowej mapie (makro) regionów" zwraca uwagę również G. Gorzelak w opracowaniu z dziedziny – niezwiązanych z językoznawstwem – studiów regionalnych (Gorzelak, 1993, s. 61). Nauki społeczne bardziej niż trwałością regionów interesują się dynamiką zmian na mapie, a także napięciem pomiędzy regionalizmem i regionalizacją. Regionalizacja[1] według ogólnej definicji to „czynność wyodrębniania regionów przy użyciu określonych metod postępowania badawczego" (Chojnicki & Czyż, 1993, s. 15). W przypadku organizacji państwa jest to „proces ustalania granic regionów administracyjnych państwa i przydzielania kompetencji władzom regionalnym" (Gorzelak, 1993, s. 46). Natomiast regionalizm jest ruchem społecznym, opiera się na tendencjach oddolnych, czerpie z lokalnej kultury,

---

[1] W językoznawstwie termin *regionalizacja* oznacza proces przeciwstawny do unifikacji językowej, powodujący powstawanie regionalizmów językowych (Skubalanka, 1991).

wynika z potrzeb i aspiracji mieszkańców i wiąże się mocno z poczuciem tożsamości. W odróżnieniu od niego regionalizacja stanowi dzieło „specjalistów, planistów, technokratów poruszających się w abstrakcyjnej przestrzeni", jak stwierdza B. Jałowiecki (1993, ss. 12–13). G. Gorzelak zależność pomiędzy tymi dwoma zjawiskami przedstawia następująco:

> W najprostszym przypadku, „silny" – tzn. mający szerokie poparcie ze strony pewnych grup terytorialnych – regionalizm może wpływać na sposób przeprowadzania regionalizacji. Z drugiej strony, zwykły fakt istnienia regionów, które zostały wyposażone w pewne uprawnienia, może prowadzić do powstawania regionalnego poczucia tożsamości, w ten sposób wzmacniając regionalizm jako taki (Gorzelak, 1993, s. 46).

Interesujący przypadek współdziałania regionalizacji i regionalizmu możemy obserwować właśnie jako efekt reformy administracyjnej z 1999 roku.

Reforma administracyjna w 1999 roku – nawiązania do tradycji i tożsamości

Po dwudziestu latach od wprowadzenia reformy zauważamy, że mocno rozwinęła się tendencja do utożsamiania administracyjnej odrębności z etnograficzną, kulturową. Województwo stało się przedmiotem kreacji. W celu przyciągnięcia inwestycji, zdobycia funduszy tworzy się atrakcyjny marketingowo wizerunek regionu, *imago regionis*, w którym dużą rolę odgrywają uwarunkowania kulturowe, mity, symbole, a także nazwy (Gąsior-Niemiec, 2004, ss. 20–23). Jest to zresztą działanie odpowiadające zadaniom, jakie ustawowo wyznacza się polskim samorządom. Mają one łączyć dbałość o rozwój gospodarczy regionu z troską o tożsamość narodową i regionalną (Sagan-Bielawa, 2017b, s. 80). Strategia promocyjna województw opiera się na elementach lokalnej tradycji, a nawet na nowej, „wymyślonej" tożsamości, na którą składają się zarówno wykreowane wątki historyczne, jak i miejscowe zwyczaje, pełniące funkcję atrakcji turystycznej (Szul, 2012, ss. 33–39; Sagan-Bielawa, 2017b, ss. 80–82).

W świadomości społecznej zaciera się różnica pomiędzy historycznym a współczesnym podziałem Polski. Ten proces odbywa się również na płaszczyźnie językowej, ujawnia się w postaci: 1) powszechnego stosowania terminów *województwo*, *region* jako synonimów, 2) użycia choronimów w funkcji wariantu nazw województw, np. *Mazowsze* zamiast *województwo*

mazowieckie, *Warmia i Mazury* zamiast *województwo warmińsko-mazurskie*, 3) stosowania zsubstantywizowanych przymiotników typu *Śląskie*, *Podlaskie*, *Łódzkie*, które w narzędniku lp. mają końcówkę *-em* (*w Łódzkiem*, *w Małopolskiem*, *w Śląskiem*), na wzór fleksji stosowanej w nazewnictwie historycznych ziem (Sagan-Bielawa, 2017b). Ślązak, Pomorzanin czy Małopolanin stają się mieszkańcami nie regionów etnograficznych, ale określonych województw. Do etników odwołują się władze samorządowe w nazwach swoich projektów i akcji (zwłaszcza tych z współfinansowanych z funduszy europejskich), np. *Kod Lubuszan*, *Mazowszanie.eu.*, *Kwalifikacje dla Pomorzan*, *Praca dla Pomorzan*.

Tutaj trzeba zaznaczyć, że władze samorządowe zróżnicowanych etnograficznie województw śląskiego i podlaskiego unikają używania nazw *Śląsk*, *Podlasie* w odniesieniu do jednostki administracyjnej, zapewne po to, aby uniknąć kontrowersji, na które wyczulone są społeczności lokalne. Jako wariant stosują nazwy przymiotnikowe pisane wielką literą, np. „W Śląskiem na 38 wyższych uczelniach kształci się 8,5% ogólnej liczby studentów w kraju" (*Gospodarka*, 2017), „Zaplanuj Noc Perseidów w Podlaskiem i oglądaj spadające gwiazdy w jednym z najmniej zanieczyszczonych światłem regionów" (*Zaplanuj rok w Podlaskiem*, 2020). Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego umieścił zresztą na swoim portalu specjalną informację pt. *„Podlasie" a „Podlaskie" – dlaczego to nie to samo?*, w którym podkreśla się, że nie powinniśmy tych nazw stosować zamiennie, ponieważ historyczne Podlasie znajduje się obecnie w trzech województwach (również w mazowieckim i lubelskim), a województwo podlaskie obejmuje część Mazowsza i Suwalszczyznę (zob. *Zrozum Podlaskie*, 2020).

Nazwy województw i ich mieszkańców w mediach

Choronimy i etnonimy utrwalają się w świadomości społecznej, krążąc w przekazach medialnych, a ich frekwencję zwiększa powielanie tekstów w sieci. Jak zauważa J. Poniedziałek, właśnie dyskurs medialny ugruntowuje „poczucie realności istnienia regionu" (Poniedziałek, 2010, s. 23). A. Skudrzyk i K. Urban (2010, ss. 64–67) nazywają rolę, jaką odgrywają media w dyskursywnym tworzeniu tożsamości lokalnych, funkcją sprawującego władzę. Jak stwierdzają, media „konstruują – w procesie komunikacji z szeroko pojmowanymi masami – pewną zbiorową wizję społecznej rzeczywistości" (Skudrzyk

& Urban, 2010, s. 64). Media lokalne i ogólnopolskie powszechnie posługują się choronimami, w tym budzącymi wątpliwości nazwami typu *Podlasie*, co pokazuje poniższy tekst z tygodnika „Polityka" z 2003 roku: „W woj. wielkopolskim złożono tylko ok. 3 proc., na Podlasiu 4 proc., w Lubuskiem 5–10 proc., na Podkarpaciu i w Świętokrzyskiem 25 proc., a na Dolnym Śląsku 40 proc. ofert – mówi lek. med. Robert Sapa, rzecznik Porozumienia" (NKJP).

W serwisach informacyjnych znajdujemy wiele przykładów „etnograficznego" określenia mieszkańców poszczególnych województw, np.

> W środowe popołudnie (25.09) w rejonie Marwic policjanci z grupy „SPEED" zatrzymali do kontroli kierującego audi. **Zachodniopomorzanin** jechał z prędkością 203 km/h! (Łopacińska, 2019).

> To wyjątkowo wysoki przyrost dziennych zakażeń, jeśli chodzi o nasz region. Zachorowało 29 **Dolnoślązaków** (karko, 2020).

> Urząd Transportu Kolejowego co roku publikuje ranking „wskaźnika wykorzystania kolei", z wyszczególnieniem na województwa. Z danych UTK wynika, że statystyczny **Pomorzanin** w ubiegłym roku jechał pociągiem 24,8 razy (*Pomorzanie najczęściej w Polsce wybierają pociągi*, 2019).

> Kowalski z Podkarpacia zrobił zakupy za 8375 zł i tym samym znalazł się w ogonie polskich województw, choć nie na ostatnim miejscu. […] Zarabiamy dwa razy mniej niż warszawiacy, a na zakupy przeciętny **Podkarpacianin** ma 4 razy mniej (Bosak, 2011).

> Przynajmniej co dziesiąta wykryta w ubiegłym roku łapówka w Polsce wręczona została w naszym województwie. Czy to oznacza, że **Małopolanie** tak często dają i biorą, czy tylko częściej wpadają? […] Czy korupcja w regionie rośnie? (Pietrzyk, 2014).

Tak użyte nazwy własne są bardziej ekonomiczne niż rozbudowane deskrypcje typu *województwo podkarpackie*, *mieszkaniec województwa zachodniopomorskiego*, *mieszkańcy województwa dolnośląskiego* itp., dlatego też widzimy je często w tytułach i nagłówkach, np.

> **Podlasianie najbardziej romantyczni?**
> Okazuje się, że można policzyć, w którym województwie mieszkają najbardziej romantyczni Polacy. Statystyka mówi jasno – na szczycie rankingu znajduje się Podlaskie (*Podlasianie najbardziej romantyczni*, 2020).

> **Warmiacy i Mazurzy w czołówce zadłużonych Polaków**
> Mieszkańcy woj. warmińsko-mazurskiego, którzy nie opłacili rachunków lub rat kredyty i znaleźli się w biurze informacji gospodarczej, są zadłużeni średnio na 3 841 zł (*Warmiacy i Mazurzy w czołówce zadłużonych Polaków*, 2010).

Milion koron kary dla Ślązaka za wjazd do Czech
Po otwarciu granic 15 czerwca na teren Czech mogą wjechać wszyscy Polacy z wyjątkiem **Ślązaków**. Polacy przekraczający granicę muszą udowodnić, że **Ślązakami** nie są. Zakaz wjazdu dla **Ślązaków** utrzymywany jest ze względu na wciąż wysoki poziom zakażeń koronawirusem w tym regionie (amk, 2020).

Produktywność słowotwórcza choronimów

Krążące w przekazach medialnych etnonimy i choronimy kształtują obraz poszczególnych części kraju i sprzyjają powstawaniu stereotypów. Nazwy regionalne nie tylko oznaczają terytorium i jego mieszkańców, lecz też konotują zestaw przypisywanych im cech, traktuje się bowiem administracyjnie wydzielone województwo jako zbiorowość o określonym systemie wartości.

Świadczą o tym m.in. nazwy abstrakcyjnych cech z sufiksem *-ość* utworzone od nazw województw, stosowane okazjonalnie w dyskusjach i komentarzach internetowych[2]:

Na południu ludzie może bardziej wprawieni i ostrożni, doświadczeni w jeździe po górach, bardziej uważają na drogę i innych. Nie to co rozpuszczona **„mazowieckość”** – ci lubią przesadzać… (mejson.e, 2010).

Są też zgłoszenia tyleż charakterystyczne dla regionu, co bardzo ogólne (np. „smażone ryby znad morza” czy „śledź bałtycki”). Mamy wreszcie smakołyki, których **zachodniopomorskość** wynika z samej nazwy (kiełbasa wolińska, ogórek kołobrzeski), ale i takie, które – choć nasze – nazywają się zamiejscowo (pasztet francuski Drobimexu, wspomniana już zupa segedyńska) (Połowniak, 2010).

Dlaczego Rynek ma być miejscem na to, by na scenę wpuszczano każdą **„podkarpackość”**? (Kobiałka, 2010).

Jest sporo różnych portali o tematyce lotniczej […] ale nie zawsze **„podkarpackość”** jest tam akcentowana lub po prostu ginie wśród innych news’ów. W sieci nie było jak dotąd takiego miejsca, gdzie […] pojawiały się informacje promujące i podkreślające zasługi Podkarpacia (Artur, cyt. za: Haduła, 2018).

Mieszkam w Kujawsko-Pomorskiem. Jest tu tyle różnych ważnych historycznych granic więc i regionów – ale o tym się nigdzie nie uczy, promowana jest tylko przez władze wojewódzka jakaś nowa, powiedzmy **„kujawskopomorskość”** (budegac, 2014).

[2] Kontekst użycia podpowiada, że w tych przypadkach derywaty motywuje nazwa województwa, a nie regionu historyczno-geograficznego.

Przymiotniki relacyjne, do których należą *mazowiecki*, *podkarpacki*, *zachodniopomorski* itp., teoretycznie nie wskazują na wartość (‘bycie jakimś’). Parafrazujemy je jako ‘związany z…’, np. ‘związany z Mazowszem’, ‘związany z Podkarpaciem’, ‘związany z Pomorzem Zachodnim’. Ale jak wynika z kontekstu, wykorzystany w nietypowy sposób sufiks *-ość* nie tworzy formacji neutralnej emocjonalnie. Nazwy abstrakcyjne wskazują na wartościowanie relacji z miejscem, na istnienie naddanej treści znaczeniowej ukrytej w choronimie. W powyższych cytatach *mazowieckość* i *kujawskopomorskość* wskazują na ironię i raczej niechętny, lekceważący stosunek do pewnych zjawisk czy zachowań. Jednak każda z takich nazw ma podwójny potencjał ekspresywny. W zależności od potrzeby nadawcy może oznaczać cechę pozytywną lub też stanowić określenie melioratywne, czego przykładem jest rzeczownik *podkarpackość* użyty w dwóch cytatach. W pierwszym z nich odnosi się do kapel ludowych i ma zabarwienie ironiczne, stanowi nawiązanie do stereotypu, że kultura regionu to wyłącznie kultura ludowa, traktowana w tym wypadku z wyższością. W drugim cytacie – *podkarpackość* podkreśla zasługi województwa podkarpackiego dla rozwoju przemysłu lotniczego.

Ten rodzaj formacji należy do okazjonalizmów utworzonych na potrzeby konkretnego tekstu, o czym może świadczyć ujęcie tych wyrazów w cudzysłów. Ale znajdujemy też dwa przykłady wykorzystania nazwy z sufiksem *-ość* w instytucjonalnych działaniach promujących region. Są to *dolnośląskość* i *małopolskość*. *Dolnośląskość.pl* to nazwa projektu tworzonego przez dwie fundacje – Centrum Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Dolnego Śląska i Fundację im. Tymoteusza Karpowicza – dotyczącego właśnie dziedzictwa kulturowego Dolnego Śląska[3]. Rzeczownik *małopolskość* pojawia się natomiast w regulaminach dwóch konkursów. Pierwszym z nich jest konkurs „Małopolska Marzanna” organizowany dla uczniów szkół województwa małopolskiego przez Muzeum Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach. Tożsamość regionalna, którą się w ten sposób propaguje, zostaje zamknięta w granicach administracyjnych – co jeszcze podkreśla patronat marszałka województwa – i jest luźno powiązana z regionem historyczno-geograficznym. W regulaminie konkursu czytamy, iż kukła marzanny „kolorystyką stroju lub poszczególnymi jego elementami może podkreślać swoją »małopolskość«” (*Regulamin*, 2019). Drugi konkurs został zorganizowany w 2019 roku z okazji trzydziestolecia

[3] W przypadku Dolnego Śląska obszary województwa i regionu historyczno-geograficznego w znacznym stopniu się pokrywają.

Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej w Małopolsce. Był to konkurs fotograficzny, którego uczestnicy mieli zrobić zdjęcie „przedstawiające szeroko pojętą małopolskość w jednej z 4 kategorii", czyli postać, natura, budowla, zdarzenie (Okręg Małopolski ZHR, 2019). Ani w jednym, ani w drugim konkursie nie określono, jakie cechy szczególne świadczą o „byciu małopolskim", zostawiając uczestnikom dużo swobody w ich wynajdowaniu.

Granice województw a podział dialektalny

Dość ciekawy dowód rozmywania się w świadomości Polaków granic historycznych regionów stanowi rodzące się przekonanie, że w granicach województw o stylizowanych nazwach da się zamknąć utrwalony podział dialektalny. Tę tendencję wzmacnia prasa lokalna, w tym jej wersje internetowe, w których stały się popularne quizy pod hasłem „czy znasz gwarę…", „czy dogadasz się", „czy umiesz przeklinać" (np. „Czy dogadasz się po małopolsku", „Czy dogadasz się na Podlasiu", „Czy znasz podkarpackie przezwiska[4]"). W większości przypadków trudno powiedzieć, czy autorom chodzi o województwo czy o obszar etnograficzny. Nie wiemy na przykład, czy „mówienie po małopolsku" dotyczy również północy historycznej Małopolski, czyli np. województwa świętokrzyskiego, części łódzkiego, śląskiego itd. Takie zabawy lingwistyczne sprzyjają też zniekształcaniu obrazu zróżnicowania dialektalnego Polski. Internet upowszechnia na przykład gwarę podkarpacką jako jeden z elementów „nowej tradycji" województwa podkarpackiego. Mimo iż polska dialektologia nie wyróżnia takiej gwary, a Polska południowo-wschodnia zaliczana jest do dialektu małopolskiego[5], w sieci można znaleźć teksty, które sugerują, że wśród odmian polszczyzny funkcjonuje również jakaś odmiana podkarpacka. Jeden z takich tekstów zatytułowany *Gwara podkarpacka jest wciąż żywa! Co więcej – ma się naprawdę dobrze!* znajdujemy na stronie internetowej *Polszczyzna.pl*, która zajmuje się popularyzacją wiedzy o języku polskim (!) oraz poprawnością językową. Artykuł rozpoczyna się następ-

---

[4] Termin *przezwiska* oznacza tu ekspresywizmy, a nie nazwy osobowe.

[5] *Atlas gwarowy polskiego Podkarpacia* M. Małeckiego i K. Nitscha z 1934 roku obejmował cały pas na południu Polski, ciągnący się od Czadcy w ówczesnej Czechosłowacji po powiat sanocki. Obszar obecnego województwa podkarpackiego pod względem językowym należy do dialektu małopolskiego, a wyróżnić na tym terenie można m.in. pogranicze wschodnie oraz gwary środkowopółnocne (Urbańczyk, 1984, ss. 84–89).

pującymi słowami: „Czasami nie zdajemy sobie sprawy z istnienia pewnych gwar. […] Wśród nich występuje również mało znana gwara podkarpacka. Specjalnie dla Was podjęliśmy się dziś przygotowania artykułu na ten temat" (Żyłowska, 2019). W dalszej części pod nagłówkiem *Podkarpacie – kilka słów wprowadzenia* zaprzecza się tezie o dawności „wciąż żywej" – jak głosi tytuł – gwary:

> Województwo podkarpackie leży w południowo-wschodniej Polsce, a jego stolicą jest Rzeszów. Ludzie, którzy dawniej zamieszkiwali te tereny, wytworzyli własną kulturę ludową, której częściami składowymi są między innymi stroje, historia, a także gwary. Te ostatnie różniły się w zależności od zamieszkiwanej przez ludzi części województwa. Dziś wszystkie się łączą, tworząc jedną całość – gwarę podkarpacką (Żyłowska, 2019).

Ostatnie dwa zdania świadczą, że autorka ma świadomość, iż opisywana gwara właściwie nie istnieje, należałoby raczej mówić w liczbie mnogiej o gwarach. Zapowiada natomiast coś w rodzaju integracji językowej („łączą się, tworząc jedną całość"). Tezy tej wypowiedzi mają szansę dotrzeć do większej liczby odbiorców, bo powtarzają się w innym miejscu, na portalu reklamowo-informacyjnym:

> Na Podkarpaciu wciąż żywa jest gwara – choć nie każdy z nas zdaje sobie z tego sprawę i pomimo tego, iż nie jest ona tak rozbudowana, jak poznańska czy dialekt śląski. Często używane przez nas słowa wydają się nam być częścią naszego „literackiego" języka polskiego, gdy tak w rzeczywistości są po prostu… gwarą! I choć niektóre z tych słów mogą nie występować w każdym rejonie naszego dość zróżnicowanego województwa, to jest jednak kilka takich, które powinien rozumieć każdy podkarpaciak.
>
> Województwo podkarpackie jest dość zróżnicowanym terenem pod względem kultury i tradycji. Choć spora ich część zaniknęła, to jednak nasza gwara jest nadal żywa i czasem wciąż możemy ją usłyszeć na ulicach naszych miast czy wsi (*Gwara podkarpacka*, 2020).

Oba teksty stanowią przejaw bezrefleksyjnej postawy wobec gwary, którą za H. Pelcową można nazwać postawą dziedzictwa rozmytego, zapomnianego, „bez konieczności zakreślenia tego, co stąd, co nasze" (Pelcowa, 2016, s. 10)[6]. Postawa ta skutkuje dowolnością w interpretowaniu różnic językowych. Według H. Pelcowej ten brak potrzeby zgłębiania wiedzy wynika z braku edukacji regionalnej. Można dodać, że takie inicjatywy edukacyjne, jak powyższe próby przybliżenia czytelnikom tak zwanej gwary podkarpackiej, jeszcze bardziej

[6] O tym, że istnieje jednak świadomość zróżnicowania gwarowego na tamtym terenie, świadczą niektóre, krytyczne komentarze umieszczone pod tekstami (Żyłowska, 2019; *Gwara podkarpacka*, 2020).

rozmywają obraz regionu. Istnieje potrzeba wyróżnienia się na płaszczyźnie językowej, nie idzie za tym jednak głębsza refleksja na temat historii podziałów kulturowo-językowych. Autorzy skupiają się na „tu i teraz", powtarzając slogany o *wciąż żywej* czy *nadal żywej* gwarze.

Można przypuszczać, że z czasem w szerszym zakresie ujawni się potrzeba zaznaczenia odrębności województwa jako tego obszaru, gdzie mówi się inaczej, ale też w sposób, który „powinien rozumieć każdy podkarpaciak" (por. *Gwara podkarpacka*, 2020). Podsumowując, przypomnijmy, że to „zwykły fakt istnienia regionu" (Gorzelak, 1993, s. 46) wymaga tworzenia swoistej mitologii województwa, choćby w postaci „miejscowej" gwary.

Podsumowanie

Jak pokazano na powyższych przykładach, relację język–region można analizować wieloaspektowo, poczynając od nazw własnych jako specyficznej warstwy leksykalnej odnoszącej się do terytorium, a kończąc na terytorialnych odmianach języka. Język służy kształtowaniu i podtrzymaniu tożsamości regionalnej w dwojaki sposób: 1) dostarcza potencjalnych nazw–symboli, które są przedmiotem dalszej kreacji językowej, służą też utrwalaniu auto- i heterostereotypów; 2) stanowi obok zwyczajów i obrzędów najbardziej charakterystyczny wyróżnik wspólnoty.

W przypadku regionalizacji dokonanej w 1999 roku kreatywność nazewnicza spowodowała przesunięcia semantyczne w zbiorze choronimów i etnonimów, takich jak *Śląsk*, *Podlasie*, *Małopolska*, *Podkarpacie*, *Ślązak*, *Mazowszanin* itp., a nawet wytworzyła nowe choronimy i etnonimy, jak *Śląskie*, *Podlaskie*, *Lubuszanin*, *Podkarpacianin*, *Podkarpaciak*. Wydaje się, że powyższe zmiany – mimo iż dyskusyjne – zostały zaakceptowane przez znaczną część społeczeństwa. Sprzyjała temu obecność omawianych nazw w przestrzeni publicznej, a zwłaszcza w mediach. Ciekawym przypadkiem jest poszukiwanie własnej odmiany polszczyzny, słownictwa regionalnego łączącego mieszkańców jednego województwa.

Trzeba podkreślić na zakończenie, że rozmywanie się granic historycznych i współczesnych regionów w świadomości społecznej nie jest wyłącznie skutkiem odgórnej regionalizacji. Wzmacniają ją oddolne ruchy regionalistyczne, które dopasowały się do działań instytucjonalnych.

BIBLIOGRAFIA

Chojnicki, Z. & Czyż, T. (1993). Region i regionalizacja w geografii. W K. Handke (Red.), *Region, regionalizm – pojęcia i rzeczywistość: Zbiór studiów* (ss. 13–36). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Gąsior-Niemiec, A. (2004). Pole, habitus i *imago regionis*: Propozycja alternatywnego podejścia do analizy regionu. *Studia Regionalne i Lokalne*, *4*(18), 13–36.

Gorzelak, G. (1993). Regionalizm i regionalizacja w Polsce na tle europejskim. W G. Gorzelak & B. Jałowiecki (Red.), *Czy Polska będzie państwem regionalnym?* (ss. 45–70). Uniwersytet Warszawski, Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego.

Gwara podkarpacka: Znasz te słowa? Używasz ich? Top 10. (2020). Korso24.pl: Podkarpacie. https://www.korso24.pl/wiadomosci/3939,gwara-podkarpacka-znasz-te-slowa-uzywasz-ich-top-10

Jałowiecki, B. (1993). Kwestia regionalna. W G. Gorzelak & B. Jałowiecki (Red.), *Czy Polska będzie państwem regionalnym?* (ss. 11–43). Uniwersytet Warszawski, Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego.

Lubaś, W. (2013). *Studia socjolingwistyczne*. Uniwersytet Opolski.

Narodowy Korpus Języka Polskiego [NKJP]. (b.d.). http://nkjp.uni.lodz.pl/

Okręg Małopolski ZHR. (2019, lipiec 24). *Harc Press Photo 2019*. https://www.facebook.com/malopolski.zhr/posts/2796414443715812

Pelcowa, H. (2016). Gwara – dziedzictwo ciągle żywe czy już zapomniane. *Język Polski*, *2016*(3), 5–14.

Poniedziałek, J. (2010). Kształtowanie się regionu na Warmii i Mazurach. *Studia Regionalne i Lokalne*, *4*(42), 23–42.

Poniedziałek, J. (2015). Wybrane koncepcje regionu w socjologii polskiej. *Sprawy Narodowościowe*, *2015*(46), 85–106. https://doi.org/10.11649/sn.2015.036

Regulamin konkursu „Małopolska Marzanna" – dziewiąta edycja. (2019). Małopolska. https://www.malopolska.pl/_userfiles/uploads/kultura%20i%20dziedzictwo/Regulamin%20konkursu%20Ma%C5%82opolska%20Marzanna%202019.pdf

Rzetelska-Feleszko, E. (1993). Rola nazewnictwa w tworzeniu poczucia regionalnego. W K. Handke (Red.), *Region, regionalizm – pojęcia i rzeczywistość: Zbiór studiów* (ss. 151–160). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Sagan-Bielawa, M. (2017a). Gdzie jest Śląsk? Językowo-kulturowy obraz województwa śląskiego i jego sąsiadów. W L. Przymuszała & D. Świtała-Trybek (Red.), *Kulturowo-językowy obraz Śląska* (ss. 13–23). Uniwersytet Opolski.

Sagan-Bielawa, M. (2017b). Nazwy województw wśród nazw własnych – funkcja, struktura, wariantywność. *Język Polski*, *2017*(2), 72–84.

Skubalanka, T. (1991). *Wprowadzenie do gramatyki stylistycznej języka polskiego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Skudrzyk, A., & Urban, K. (2010). *Małe ojczyzny: Świadomość językowo-kulturowa społeczności lokalnych*. Oficyna Wydawnicza Wacław Walasek.

Szul, R. (2012). Refleksje na temat ewolucji idei i praktyki regionalizmu w Europie. W A. Pawłowska & Z. Rykiel (Red.), *Region i regionalizm w socjologii i politologii* (ss. 31–46). Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Urbańczyk, S. (1984). *Zarys dialektologii polskiej* (7. wyd.). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Zaborowski, Ł. (2013). *Podział kraju na województwa: Próba obiektywizacji*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Zrozum Podlaskie. (2020). Podlaskie. https://podlaskie.eu/turystyka/zrozum-podlaskie

Żyłowska, K. (2019). *Gwara podkarpacka jest wciąż żywa! Co więcej – ma się naprawdę dobrze!* Polszczyzna.pl. https://polszczyzna.pl/gwara-podkarpacka/

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

amk. (2020, czerwiec 19). *Milion koron kary dla Ślązaka za wjazd do Czech*. Rp.pl. https://www.rp.pl/Koronawirus-SARS-CoV-2/200619258-Milion-koron-kary-dla-Slazaka-za-wjazd-do-Czech.html

Bosak, A. (2011, listopad 11). *Podkarpacie ma coraz mniej kasy na zakupy*. Nowiny. https://nowiny24.pl/podkarpacie-ma-coraz-mniej-kasy-na-zakupy/ar/c3-10304664

budegac. (2014, wrzesień 28). Można zastosować rozwiązanie połowiczne – które przynajmniej likwiduje obecny nonsens pojęciowy – nazwać województwa od stolicy [Komentarz do posta na blogu „Gdzie leży Śląsk?"]. *Silesia Imperior*. http://silesiaimperior.blogspot.com/2009/06/gdzie-lezy-slask.html

Gospodarka. (2017). Śląskie. Serwis Województwa Śląskiego. https://www.slaskie.pl/content/gospodarka

Hadała, K. (2018, styczeń 3). Trochę statystyki. Podsumowania i zmiany. *Lotnicze podkarpackie*. http://lotniczepodkarpackie.pl/troche-statystyki-podsumowania-i-zmiany/

karko. (2020, lipiec 24). *W piątek na Dolnym Śląsku rekord zakażeń koronawirusem w lipcu. Gorzej jest w całej Polsce*. Wyborcza.pl. https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,26154983,rosnie-liczba-przypadkow-zachorowan-na-koronawirusa-na-dolnym.html

Kobiałka, M. (2010, czerwiec 14). *Raz na ludowo? Już lepiej niech nic nie gra na rynku*. Wyborcza.pl. https://rzeszow.wyborcza.pl/rzeszow/7,34962,8013961,raz-na-ludowo-juz-lepiej-niech-nic-nie-gra-na-rynku.html

Łopacińska, K. (2019, wrzesień 27). *61-latek gnał ponad 200 km/h w powiecie gorzowskim!* Super Express. https://www.se.pl/gorzow/61-latek-gnal-ponad-200-km-h-w-powiecie-gorzowskim-aa-Sv65-sAe3-onDH.html

mejson.e. (2010, luty 10). *Na południu ludzie może bardziej wprawieni i ostrożni, doświadczeni w jeździe po górach, bardziej uważają na drogę i innych* [Komentarz do posta na forum: *Co kraj, to obyczaj*]. Forum.gazeta.pl. https://forum.gazeta.pl/forum/w,510,107075333,107075333,Co_kraj_to_obyczaj.html#p107440221

Pietrzyk, M. (2014, luty 19). *Istnieje w ośrodkach nauki jazdy, urzędach oraz szpitalach. Korupcja po małopolsku*. Dziennik Polski. https://dziennikpolski24.pl/istnieje-w-osrodkach-nauki-jazdy-urzedach-oraz-szpitalach-korupcja-po-malopolsku/ar/3337715

Podlasianie najbardziej romantyczni? (2020, luty 14). Podlaskie24.pl. https://podlaskie24.pl/artykul/wydarzenia/podlasianie-najbardziej-romantyczni

Połowniak, J. (2010, sierpień 18). *Zachodniopomorskie je je je. Ostatni dzień na zgłoszenia*. Wyborcza.pl. https://szczecin.wyborcza.pl/szczecin/7,34939,8264322,zachodniopomorskie-je-je-je-ostatni-dzien-na-zgloszenia.html

Pomorzanie najczęściej w Polsce wybierają pociągi. (2019, sierpień 1). Nadmorski24.pl. https://www.nadmorski24.pl/aktualnosci/40690-pomorzanie-najczesciej-w-polsce-wybieraja-pociagi

Warmiacy i Mazurzy w czołówce zadłużonych Polaków. (2010, wrzesień 24). Wyborcza.pl. https://olsztyn.wyborcza.pl/olsztyn/7,48726,8421364,warmiacy-i-mazurzy-w-czolowce-zadluzonych-polakow.html

Zaplanuj rok w Podlaskiem. (2020). Podlaskie. https://podlaskie.eu/kalendarz/sierpien/

Język w procesie kształtowania nowych regionów w Polsce

Artykuł dotyczy ewolucji tożsamości regionalnej, jaka dokonała się w wyniku administracyjnej regionalizacji sprzed 20 lat. Celem artykułu jest pokazanie roli języka w tych zmianach. Nazwy 16 województw utworzonych w Polsce w 1999 roku nawiązują do historycznych nazw geograficznych, a same terminy *województwo* i *region* traktowane są jako synonimy. Użycie nazw typu *Małopolska*, *Podkarpacie*, *Pomorze Zachodnie* jako wariantywnych nazw województw (zamiast określeń *województwo*: *małopolskie*, *podkarpackie*, *zachodniopomorskie* itp.), tworzenie nowych nazw mieszkańców (np. *Zachodniopomorzanie*, *Małopolanie*, *Ślązacy*, *Lubuszanie*), a także abstrakcyjnych nazw cech (np. *„małopolskość”*, *„podkarpackość”*) powodują, że zaciera się różnica między podziałem administracyjnym a tradycyjnymi regionami. Mieszanie się nazewnictwa administracyjnego i geograficznego sprzyja również powstawaniu przekonania o istnieniu podziałów gwarowych i dialektalnych odpowiadających granicom województw.

Słowa kluczowe: tożsamość regionalna, język polski, choronimy, etnonimy, nazwy województw, regionalizm, gwara

Language in the Creation Process of the New Regions of Poland

The article concerns the influence of state reform on the evolution of regional identity. The aim of the article is to describe the role of language in these changes. In 1999, sixteen large regions (voivodeships) were established; it is significant that the contemporary names of these voivodeships refer to historical choronyms. The boundaries between administrative divisions and traditional ethnographic regions are indistinct due to the use of variant names like *Małopolska*, *Podkarpacie*, *Pomorze Zachodnie* instead of the formal names *województwo małopolskie*, *podkarpackie*, *zachodniopomorskie* etc., as well as the creation of new names of inhabitants (e.g. *Zachodniopomorzanie*, *Małopolanie*, *Ślązacy*, *Lubuszanie*) and nomina-abstracta (e.g. "małopolskość", "podkarpackość"). The meaning of the Polish word *region* ('area', 'territory', also 'private homeland') became synonymous with *województwo* ('voivodeship', 'province'). Furthermore, the blurred distinction between geographical and administrative names gives rise to the misconception that dialectal differentiation in Poland is related to the boundaries of voivodeships.

Keywords: regional identity, Polish language, choronyms, ethnonyms, names of voivodeships, regionalism, local dialect

Notka o autorce

Mirosława Sagan-Bielawa (m.sagan-bielawa@uj.edu.pl) – językoznawczyni, profesor uczelni w Katedrze Lingwistyki Kulturowej i Socjolingwistyki na Wydziale Polonistyki UJ. Autorka dwóch monografii: *Polszczyzna mówiona inteligencji pochodzenia kresowego na Górnym Śląsku. Studium socjolingwistyczne* (Kraków, 2004), *Dziedzictwo pozaborowe. Społeczna świadomość językowa Polaków w Drugiej Rzeczypospolitej* (Kraków, 2014). Zainteresowania naukowe: socjolingwistyka, zróżnicowanie współczesnej polszczyzny, polszczyzna w dwudziestoleciu międzywojennym, świadomość językowa, polityka językowa, onomastyka.

Mirosława Sagan-Bielawa (m.sagan-bielawa@uj.edu.pl) – linguist, associate professor at the Chair in Cultural Linguistics and Sociolinguistics, Faculty of Polish Studies of Jagiellonian University in Cracow. Author of two books: *Polszczyzna mówiona inteligencji pochodzenia kresowego na Górnym Śląsku.*

Studium socjolingwistyczne [*The Spoken Polish of Borderlands Intelligentsia in Upper Silesia. A Sociolinguistic Study*] (Cracow, 2004), *Dziedzictwo pozaborowe. Społeczna świadomość językowa Polaków w Drugiej Rzeczypospolitej* [*Post-Partition Heritage. Social Language Awareness of Poles in the Second Polish Republic*] (Cracow, 2014). Research interests: sociolinguistics, differentiation of modern Polish language, language in the interwar period, language awareness, language policy, onomastics.

Publication History: Received: 2020-10-01; Accepted: 2021-02-18; Published: 2021-12-23